

BÂBÜRLÜLER (1526-1858)

Bâbürlü hanedanının kurduğu imparatorluk için “Hint-Türk” ve bazı Batı kaynaklarında bir Moğol kolu olan Çağataylılara göndermeyle «Mughal» adları da kullanılmaktadır. Timurlu İmparatorluğu’nun eski başkenti Semerkand’ı denetim altına almaya yönelik iki girişimi sonuçsuz kalan Bâbür, dikkatini daha önce bu imparatorluğa bağlı olan Hindistan’a çevirmişti. Hanedanın kurucusu ve ilk hükümdarı Çağatay Türkleri’nden Bâbür’dür. Bâbür Şah 1526’da Panipat Meydan Savaşı’nı kazanarak Lûdî Sultanlığı’nı ortadan kaldırmış ve Bâbürlü hanedanını kurmuştur. Bâbür’den sonra oğlu Hümayun (1530-40) Agra’da tahta çıkmıştır. Kardeşlerinin ayaklanmaları ve tahtta hak iddia etmeleri Hümayun’u epey uğraştırmış, doğuda Şirşah tehlikesi Hümayun’u Hindistan’dan uzaklaşmaya mecbur etmiştir. Bâbürlüler on beş yıl kadar sürgünde varlıklarını devam ettirmeye çalışmışlar, Hümayun Safevîler’e sığınarak Şah Tahmasb’in yardımını görmüştür.

Hümayun 1555’te Hindistan’a geri dönmüş, Sûrîler’den İskender’i mağlup ederek Delhi’yi zaptetmiştir. Böylece Bâbürlüler ikinci defa Hint hakimiyetini ele geçirmişlerdir. Hümayun’un ölümü üzerine oğlu Ekber Şah tahta oturmuştur. Osmanlılar, Safevîler ve Özbekler’le iyi münasebetler kuran, Hindistan-Türk tarihinde büyük akisler bırakan Ekber’in 1605’te vefatından sonra tahta çıkan Cihangir, Bâbürlüler’in Ekber’den sonraki en güçlü şahsiyetidir. Onun saltanatı sırasında Portekiz, Hollanda, Fransa ve İngiltere Hindistan’a karşı sömürge politikalarını geliştirdiler. Cihangir’in 1627’de vefatı üzerine Şehzade Hürrem I. Şah Cihan adıyla Agra’da tahta çıkmıştır. Şah Cihan’ın 1657’de hastalanması üzerine oğlu Evrengzib kardeşlerini bertaraf ederek I. Alemgir unvanıyla 1658’de Agra’da tahta çıkmış ve babasını da kalede göz altına almıştır. 1707’de vefat eden Evrengzib, cesur ve ileri görüşlü bir kişi olarak Bâbürlüler’in altı büyük hükümdarının sonuncusudur. Hindular karşısında Müslüman nüfusu dengeleyebilmek için Türkistan’dan getirilen çok sayıda Türk’ü büyük şehirlerde iskan ettirmiş, onlara toprak dağıttığı gibi ordusunda da görev vermiştir.

Evrengzib’in vefatından sonra oğulları arasındaki taht mücadeleleri devleti büyük ölçüde yıpratmıştır. Bâbürlüler her ne kadar 19. yüzyılın yarısına kadar varlıklarını sürdürmüşlerse de 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hükümdarları İngilizlerden maaş alan memur durumuna düşmüştür.

Bâbürlülerde padişah olarak anılan hükümdar «devlethane» denilen saraylarda otururdu. Padişah eşleri Nur Mahal, Nur Cihan, Begüm Sahib, Cihanârâ, Mümtaz Mahal gibi unvanlarla anılırlar ve gerçek isimleri zikredilmezdi. Bâbürlüler Hindistan’da kültür ve medeniyetin gelişmesinde büyük rol oynamışlardır. Kendilerine has bir mimari tarz geliştirdikleri gibi ülkenin her tarafını önemli eserlerle süslemişlerdir. Bâbürlü başşehirleri Kabil, Lahor, Delhi, Agra ve Fetihpur Sikri’de cami, türbe, bahçe, köprü, su arkları ve köşkler meydana getirmişlerdir. Bâbürlü imparatorları bir saltanat sembolü olarak mimariye büyük önem vermiştir. Ekber’in saray tarihçisi Kandehari 16. yüzyıl sonlarında şöyle yazmıştı: “Hükümdarların iyi isim bırakmasını yüce binalar sağlar; (...) ez-cümle, insanların çapını gösteren mikyas oturdukları binaların kıymetine göre takdir edilir ve âlicenaplıklarına bakılarak evlerinin durumu tahmin edilir.” Biçim ve üslup, hanedan kimliğinin bir yansıması olarak algılanırdı.

BÂBÜR ŞAH DÖNEMİNDE MİMARİ (1526-30)

Bâbür Delhi’ye girdiğinde ilk iş olarak Çiştî tasavvuf şeyhleri Nizameddin Evliya’nın (ö. 1324) ve Hoca Kutbeddin Bahtiyar Kâki’nin (ö. 1236), türbelerini ziyaret etmiştir. Böylece onların ruhani statüsünü tanıırken, hükümdarlık yetkisi için dolaylı yoldan bir tür dinsel tasvip almıştır. Ardından Delhi’nin büyük Müslüman hanedanlarının ardılı olma konumunu ortaya koyan sembolik bir davranışla, Gıyaseddin Balban ve Alaeddin Halaci’nin türbelerini ve Kutup Minare’yi ziyaret etmiştir. Bâbür mimari emellerini Babürname’de anlatmıştı. Ama birkaç çeşme, bahçe havuzları ve biri Panipat’ta olmak üzere üç cami dışında onun döneminden günümüze ulaşan çok az örnek vardır. Babürname’ye göre, mimaride aradığı

nitelikler uyum ve simetri, yani Timurlu estetiğinin en önemli veçheleriydi. Ayrıca akarsulara dönük özlemine de belirtmekteydi. Hem bir haz kaynağı olarak hem de resmi kabullerin yapıldığı, soylulara payelerin dağıtıldığı, kutlamaların ve şenliklerin düzenlendiği törensel alan olarak bahçelere dönük büyük bir ilgisi vardı. Böyle toplantılarda hükümdarlık tahtı açık havada, zengin biçimde süslenmiş sayvanlar altındaki muhteşem halıların üstüne yerleştirilirdi.

AGRA RAM BAĞ

1526'da Bâbü Şah tarafından Agra'daki Yamuna nehrinin doğu kıyısında kurulan ve İtimatü'd-Devle Türbesi'nin kuzeyinde yer alan bahçenin ilk Bâbürlü bahçesi olduğu bilinmektedir. Adının Farsça Aram Bağ (Dinlenme Bahçesi) ya da Hindu tanrısı Rama'dan geldiği yönünde farklı görüşler mevcuttur. Doğu-batı doğrultusunda uzanan dikdörtgen planlı yapı klasik «çehar bağ» geleneğinin bir varyasyonudur. Karadan ve nehirden ulaşılabilen Ram Bağ düz bir zemin üzerinde kurulu olmakla beraber, batısındaki teras bölümü nişlerle tezyin edilmiştir. Bahçede eyvan ve kapalı bölümden oluşan birimlerin yanı sıra kanallar ve «cedar» adı verilen eğimli yüzeyler aracılığıyla suyun çağlayanlar halinde haznelere akışını sağlayan yapılar mevcuttur.

Hindistan/Ahmedabad Rani Sipri Camii

Gücerat Sultanı I. Ebu'l-Feth Nasiruddin Mahmud Şah (Mahmud Begada)'ın eşi Sultan Sipri tarafından 1514 yılında yaptırılmıştır. Duvarlarındaki taş oyma süslemelerinden dolayı Mescid-i Nagina (mücevher Mescidi) olarak da bilinmektedir.

AYODHYA-BÂBÜR/BABRİ CAMİİ

(1527)

Uttar Pradesh Eyaleti'nde Faizabad Bölgesi'nde Ayodhya Şehri'nde yer almaktadır. 1527 yılında Bâbü Şah'ın emri üzerine yaptırılmıştır. 1992 yılında 150.000 Hindu tarafından yıkılmıştır. Yalnızca avlunun kuzey duvarındaki taş malzemeli giriş kısmı günümüze ulaşmıştır. Büyük ölçüde tuğla malzeme ile inşa edilen yapıda az da olsa taş malzeme de kullanılmıştır. Batıda yer alan harim kısmı dikdörtgen planlıdır. Merkezi sahin her iki yanında üçer sahin bulunan kubbe ile örtülü geniş bir bölümdür. Her bir sahinin üzeri de kubbe ile örtülüdür. Harim kısmı kaş kemerli bir revakla avluya açılmaktadır. Yapının merkezi sahinine açılan taçkapısı Semerkant camilerinde piştakların bir devamı niteliğinde olup, Bâbü'ün köklerine duyduğu özlemi yansıtmaktadır. Yapının güneybatı ve kuzeybatı köşelerinde, üst kısımlarında kubbeli bölümlere sahip sekizgen kuleler yer almaktadır.

HÜMAYUN DÖNEMİNDE MİMARİ (1530-43, 1555-6)

Babür'ün oğlu Hümayun, Şir Şah Suri karşısında 1543'te uğradığı yenilgiden sonra İran'a sığınmıştır. Bu sürgün döneminde aylarca kaldığı Herat'ta Timurlu mirasına büyük hayranlık duymuş, İran'ın kutsal yapılarını ve anıtlarını görmeye yönelik bir "büyük gezi"ye çıkarak İlhanlı, Timurlu ve erken dönem Safevî mimarisini tanıma fırsatı bulmuştur. Hümayun dönemindeki yapıların çok azı günümüze ulaşmıştır. İlk mimari sembolü yüksek taçkapısıyla (piştak) ve kubbeli namaz bölmesiyle Timurlu köklerini ortaya koyan bir camiydi. Agra'da şu anda yıkık olan Kaçpura Camisi, Babür'ün bahçesinin yakınına inşa edilmişti. Bu durum saray yaşamının bir merkezi olarak bahçenin önemini göstermektedir. Hümayun 1533'te Delhi'de saray hisarı Turana Kalesi'nin inşasını başlatmıştır. Dinpenah (Din Sığınağı) olarak anılan bu yapıda kullanılan kırmızı kumtaşı zamanla emperyal Babürlü mimarisiyle özdeşleşmiştir.

Hindistan/Delhi İsa Han Niyazi Türbesi

(1547-48)

Türbe, İsa Han Niyazi hayatta iken 1547-48 yılında kendisi tarafından yaptırılmıştır. 1562-71 yıllarında inşa edilecek olan Hümayun Türbe Kompleksinin hemen yanındadır. İsa Han Niyazi, Şir Şah Suri ailesine mensup bir Afgan soylusu olup Sur hanedanı Babürlerle mücadele etmiştir.

EKBER ŞAH DÖNEMİNDE MİMARİ (1556-1605)

Dönemin ilk önemli projesi bir cami değil, Hümayun'un Timurlu kavramlarına uygun bir tasarımla Delhi'de kurulan türbesiydi. Ekber ayrıca başkenti Agra'da, Âmirü'l-Bahr (Deniz Komutanı) Kasım Han'ın gözetimi altında bir saray hisarı yaptırmıştır. Ekber'in gerek Agra'da, gerekse Racasthan'ın giriş noktası konumundaki Acmir'de (1570), kuzeybatı sınırını koruyan Lahor'da (1575) ve Hindistan'da en kutsal Hindu kentlerinden biri sayılan Allahâbad'da (1583) inşa ettirdiği yapılardan günümüze kalan çok az yapı vardır.

HİNDİSTAN/DELHİ HÜMAYUN TÜRBESİ (1565-72)

Hümayun Türbesi, ilk eşi Hacı Begüm olarak da anılan Bega Begüm'ün emri üzerine 1565 yılında başlanmış ve 1572 yılında tamamlanmıştır. Türbenin görkemli ölçeği ve sekizgen biçimi İran'ın Sultaniye kentinde İlhanlı Sultanı Olcaytu'nun yaptırdığı türbeden izler taşımaktaydı. Tahta benzer yüksek bir platform üstünde yer alan türbe, düzensiz kenarlı bir sekizgen (müsemmen bağdadi) biçimindedir. Yüksek bir alınlığı ve hafif soğanımsı biçimde bir kubbesi vardır. Büyükçe birer eyvan ve yüksek kemerlerle her bir cephenin merkezi vurgulanmaktadır. Ortadaki kubbeli bölme etrafında kümelenmiş sekiz odadan oluşan ışınal zemin planı, Kuran'da geçen cennetin sekiz kapısına bir göndermeyle heşt bihişt (sekiz cennet) olarak bilinen düzene dayanmaktadır. Hümayun Türbesi'nin mimarları Mirak Seyyid Gıyas ve oğlu Seyyid Muhammed, yetişme açısından Timurlu tarzına bağlıydı. Eski Timurlu başkenti Herat'ta Hüseyin Baykara için çalışmış ve Buhara'nın Özbek hükümdarı için Timurlu üslubunda bahçeler düzenlemişlerdi.

Türbe büyük ölçüde Timurlu mimarisinden izler taşımakla birlikte merkezi kubbeyi kuşatan Hindu çatırları (kubbeli küçük çardak) dönemin Hint-İslam sentezini yansıtmaktadır. Sekizgen plan ve yüksek eyvanlar da Delhi sultanları için inşa edilmiş erken tarihli türbelerden mülhemdir. Tuğla gövde ince kesimli kırmızı kumtaşıyla örtülmüştür. Taş dizileri geniş ve dar olmak üzere dönüşümlü bir sıra izlemektedir. Kilit unsurları vurgulayan beyaz mermer kubbenin dış yüzeyini tamamen kaplamaktadır. Tek bezeme üçgen dolguların çevresine belirgin biçimde yerleştirilmiş olan altı köşeli yıldızdır. Bu yıldız İslam astrolojisinde ve zıt unsurların birliği simyasında bir hayır işareti sayılmaktadır. Ayrıca Hümayun'un bu alana dönük merakına imada bulunmaktadır. Zira hayat hikâyesinin yazarı, haftanın her gününün gezegenine göre farklı renklerde kaftanlar giydiğini aktarmaktadır.

Türbenin büyük bir bahçenin ortasında yer alması gerek türbe, gerekse bahçe tasarımı açısından dikkate değer bir yenilikti ve sonraki Bâbürlü türbelerinde de benimsenmiştir. Hümayun Türbesi'ni çevreleyen bahçe ızgara planlıydı ve bir çar bağ (dört bahçe) oluşturacak biçimde geniş yürüyüş yollarıyla bölmelere ayrılmıştı. Cennetin su, süt, bal ve şerbet ırmaklarını çağrıştıran su arkalarının beslediği havuzlarda, susamış müminler hararetlerini dindirirdi. Zengin brokarlı halılarla döşenmeye hazır olan çevredeki sekilere uzanırken, kolayca ulaşılabilen meyveleri koparmak mümkündü. Berrak akışlı suyun başındaki bu ortam gönülleri ferahlatarak zindellekle doldururdu.

Hindistan/Ahmedabad Siddi Seyyid Camii

Ahmedabad'ın en meşhur Camisidir. Gücerat Sultanlığı'nın son Sultanı III. Şemsüddin Muzaffer Şah'ın komutanlarından Habeşli Siddi Seyyid tarafından 1573 yılında yaptırılmıştır.

FETİHPUR SIKRİ SARAY KOMPLEKSİ

Hindistan'ın Utar Pradeş eyaletinde Agra'nın 38 km batısına düşen Fetihpur Sikri, sarayın 1584'te Lahor'a taşınmasına kadar Agra'yla birlikte başkent işlevini görmüştür. Vakanüvis Kandehari kitabında Fetihpur Sikri'yi "bir uçurumun kenarındaki cennet" olarak nitelendirmektedir. Agra'nın güneyinde kayalık bir sırta kurulan Fetihpur Sikri kentinin mimarisi, Ekber'in bağdaştırmacı emellerini dışa vurmaktadır. Henüz bir vârisinin olmayışından endişe duyan Ekber, Sikrili bir tasavvuf piri olan Şeyh Selim Çiştî'den münacatta bulunmasını istemişti. Racput eşlerinden birinin 1569'da orada bir oğul doğurması üzerine (sonradan Cihangir adıyla tahta çıkacak olan) oğluna bir şükran ifadesi olarak Selim adını vermiş ve surlarla çevrili bir kent ve saltanat sarayı yaptırmıştır. Ekber Şah 1574'te Gücerat seferinden zaferle dönünce de buraya Fetihpûr adını vermiştir. 1586'ya kadar on iki yıl süreyle Babürlüler'in başşehri olan Fetihpur Sikri'yi devletin ve özellikle kendi döneminin ihtişamını yansıtacak şekilde mimari eserlerle süslemiştir. Tarihi şehrin harabeleri çok iyi korunmuş durumdadır ve halen Babürlü mimarisinin en göz alıcı eserlerinin sergilendiği bir açık müze olarak Hindistan'ın en fazla turist çeken yerlerinden birini teşkil etmektedir.

Sarayın odak noktası Şeyh Selim'in (ö. 1572) cuma camisi avlusunda yer alan hankâhıydı. Hümayun'un Delhi'deki türbesi nasıl Nizameddin Evliya'nın Çiştî hankâhıyla bağlantılıysa, Ekber de kurduğu yeni kentin bu yöredeki Çiştî hankâhıyla bağlantılı olmasına özen göstermiştir. Bunun ardında yatan amaç, Gücerat, Mandu ve Handeş'in fethiyle birlikte Babürlü topraklarının bir imparatorluğa dönüştüğü bir dönemde yönetime desteği artırmaktı. Fetihpur Sikri'nin hanedan mimarisinin modeli Timurlu biçimleri ve üsluplarıdır. Öne çıkan yapılar cami (1571-74) ve zafer takı biçimindeki ana kapıdır (1568-78). Bülend Dervaze (Yüksek Kapı) olarak anılan ana kapı yüksekliği (54 m) ve kemer açıklığı bakımından Timur'un Şehr-i Sebz'deki büyük eyvanını geride bırakmaktadır. Sarayın bölümlerini oluşturan Divan-ı Has, Penç Mahal, Divan-ı Amm, harem daireleri ve hükümet binaları birbiriyle bağlantılı inşa edilmiş ve etrafı duvarla çevrilen bu külliye Hathi Pol (filler kapısı) denilen büyük bir kapı ile dışarıya açılmıştır.

FETİHPUR SIKRİ CUMA CAMİİ

(1571-72)

Hint halklarının dini ve siyasi tek hakimi olmak isteyen Ekber Şah tarafından, kendi kurduğu Fetihpur Sikri şehrinde şahsının ve devletin gücünü, ihtişamını göstermek amacıyla yaptırılmıştır. 979 (1571-72) tarihli kitabesinde Mescid-i Haram'dan sonra en büyük mabed olmasının istendiği belirtilen cami, Ekber Şah'ın sarayı ile ünlü mutasavvıf Selim Çiştî'nin hankahının yakınında yer almakta, devasa boyutlarıyla ve dünyanın hiçbir yerinde eşine rastlanmayan ilginç yapısıyla da bu iddialı durumunu belirgin bir biçimde ortaya koymaktadır. Yeni bir din kurma hazırlığı içinde bulunan Ekber Şah'ın 9 Mayıs 1579 günü düzenlenen mevlid merasimi münasebetiyle minbere çıkıp kendini ilahi mertebeye yücelttiği ünlü manzum hutbeyi okumasına sahne olan cami, onun şehri terkettiği 1586 yılından sonra da önemini korumuştur.

130 basamaklı bir merdivenle çıkılan cami, şehrin güney batısında engebeli bir arazi üzerine inşa edilmiş ve bu amaçla kayalık yamaçların düzeltilmesi, ayrıca doğu ve güney taraflarda kemerler üzerine oturtulan bir dolgu yapılması suretiyle 134 X 157 m boyutlarında bir platformun teşkil edilmesi gerekmiştir. Yerli Hint mimari anlayışı ile İran mimarisinin karışık uygulandığı bina, Hint-İslam sanatının ve cami mimarisinin gelişmesinde önemli bir yere sahiptir. Yapı Babürlüler devrinde yapılan diğer büyük

camiler için de örnek teşkil etmiştir. Caminin minaresi yoktur. Batısında ana ibadet mekanı bulunan avlunun kuzey, güney ve doğu tarafları revaklar ve bu revaklara açılan odalar tarafından çevrilmiştir. Caminin üzeri kubbeyle örtülü kare bir orta mekanla buraya bağlı iki yan mekandan oluşan ana ibadet mekanında yan kanatları teşkil eden kısımlar üç taraftan sütunlu bölümlerle çevrilmiş olup ortalarında üzerleri kubbeyle örtülü birer mekan bulunmaktadır. Bu küçük kubbeli mekanları kuşatan kısımların üstü ise düz bir çatıyla örtülüdür. Kare planlı merkezi mekandan büyük kubbeğe geçiş, kemerli tromplar üstüne yerleştirilen sekizgen bir kasnak ve bu kasnak üzerinde teşkil edilen onaltıgen geçiş bölümü aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Yan kanatlarda bulunan küçük kubbeli mekanlarda ise kubbelere geçiş dirsekli pandantifler vasıtasıyla olmaktadır. Orta mekan ve yan kanatlar arasındaki bağlantı üçer kemer yardımıyla sağlanmış ve yan kanatların uçlarına kadınlar için yapılan kare planlı beşer oda ilave edilmiştir.

İbadet mekanının içi hiç boş yer bırakmayacak şekilde ağır bir süslemeye sahiptir. Bu durum caminin ana ibadet mekanı içinde yer alan mihraplarda da kendini göstermektedir. Ana mihrap, yanlarında bulunan daha küçük iki mihrapla birlikte değişik bir görüntü vermekte ve mermer, kıymetli taş, mozaik ve bunlarla birlikte kullanılmış zengin sırlı çinileriyle göz kamaştırmaktadır. İç bezemede önemli bir yer tutan yazılar mavi boya ve altın yaldızla çok canlı biçimde yazılmış, bütün mimari elemanların üzerinde yer alan kabartma-boyama bitkisel ve geometrik motifler ise camiyi bu alandaki en gösterişli örneklerden biri haline getirmiştir. İbadet mekanının merkezi bölümünü oluşturan büyük kubbeli kısmın avluya bakan cephesi, sivri kemerli bir eyvan şeklindeki 18 m yüksekliğinde bir cümle kapısı ile dışarıya açılmaktadır. Cümle kapısının ortasında bulunan ana kemerli bölümden içeriye açılan üç adet sivri kemerli kapı ile kubbeli mekana geçilmektedir. Avlunun etrafında bulunan revaklar, sade kare prizma sütunlar üzerinde yükselen sivri kemerleri ve diğer mimari elemanları ile ihtişamlı bir görüntü arz etmektedir. Bütün örtü elemanlarının üzerinde yer alan küçük kubbeli kameriyelerin yapının silüetine büyük bir güzellik verdiği görülmektedir. Geniş avlunun ortasında yağmur sularının toplanması için yapılmış bir sarnıç bulunmakta ve buraya bir merdivenle inilmektedir. Caminin cümle kapılarının en muhteşemi, güneyde yer alan Bülend Dervaze adlı piştak olup 40 metrelik cephe genişliği ve 54 metrelik yüksekliğiyle normal boyutların çok üstünde bir zafer takı özelliğindedir. Ekber Şah'ın Dekken zaferinin hatırasını yaşatan bu kapının güney istikametinde yapılmış olması fethedilen bölgelerin bu yönde bulunmasıyla ilgilidir. Caminin doğusunda yer alan ve Ekber Şah'ın günlük ibadetleri için camiye gelirken kullandığı kapı olan Badşah Dervaze'deki kitabede caminin yapım tarihi yer almaktadır.

Bütün binaların yapımında kullanılan ana malzeme kırmızı kum taşı olmakla birlikte sarı kum taşı, mermer ve kara kayagan taşından da yaygın biçimde faydalanılmıştır. Özellikle değerli malzeme ve kıymetli taşların da kullanıldığı süslemelerin, binanın yapılışı sırasında cömertçe harcanan maddi kaynakların ve gösterilen itinanın büyüklüğü bu eseri İslam sanatı içinde farklı bir yere koymaktadır.

SELİM ÇİŞTİ TÜRBESİ (1571)

Avlunun batı tarafında Selim Çiştî ile torunu İslam Han'a ait iki türbe yer almakta ve özellikle tamamen beyaz mermerden olan Selim Çiştî'nin türbesi, verandasını ve pencerelerini örten oyma geometrik desenli mermer şebekeleriyle dikkat çekmektedir. Süslü bir sundurması bulunan kare tabanlı ve kubbeli bölmede, 1572'de ele geçirilen Gucerat'ın Sarhec kentindeki mezar örnek alınmıştır.

AGRA KALESİ

(1565-73)

Agra Kalesi 1565-1573'te Ekber Şah için Kasım Han tarafından inşa edilmiştir. Böylece Ludilerin daha önce yaptırdığı tuğla kalenin yerini kırmızı kumtaşından bir yapı almıştır. Dönemin vakanüvisi Ebu'l-Fazl, hisarın 500'den fazla taş yapıyı barındırdığını belirtmektedir. Agra Kalesi içinde saltanat ailesinin

hanımları için bir ikamet sarayı olarak yapılan Cihangiri Mahal özel bir ilgi çekmektedir. Kırmızı kumtaşından inşa edilen cephede ve iç avluda Timurlu simetri ilkeleri gözetilmiştir. İç avlu kuzey ve güneydeki alçak saçaklı ve sütunlu bölmeleriyle Hint alt-kıtasına özgüdür. Duvarlar ve payandalar zengin kabartma oymalarla süslenmiştir. Irmağa bakan avlu Maverünnehir saray mimarisinden izler taşımaktadır. Timurlu avlularında ve bahçelerinde olduğu gibi doğu kenarında ince, narin ve zengin yüzey bezemeli kolonlar üstüne oturtulmuş cihannüma biçimindeki bir eyvan, ortasında ise tek bir su arkının beslediği dilimli bir havuz yer almaktadır. Farklı üsluplar Ekber'in Hint alt-kıtası, İran ve Orta Asya Müslüman aristokrasisinin yanı sıra Hindu Racput soylularıyla kurduğu evlilik ittifaklarından dolayı saltanat ailesinin barındırdığı kültürel geleneklerin çeşitliliğini yansıtmaktadır.

CIHANGİR DÖNEMİNDE (1605-1627) MİMARİ

Ekber'in Agra yakınındaki Sikandra'nın Bihiştâbad (Cennet Yurdu) kesiminde bulunan bahçeli türbesi, Cihangir'in yürüttüğü ilk önemli mimari projedir.

SİKANDRA EKBER ŞAH TÜRBESİ

(1612-14)

Burada cennet tasviri farklı biçimlerde işlenmiştir. Bahçe ortamı Hümayun Türbesi'ninkine benzemektedir. Yamuna Irmağı'nın yanı başında yer alan Ekber Türbesi de duvarlarla çevrili büyük bir bahçenin ortasındadır. Ama yapılar oldukça farklıdır. Beş katlı türbenin kubbesi yoktur. En üstteki teras katında, Timurlu üslubuna göre yapılmış beyaz mermer sanduka, Kuran'ın öngördüğü biçimde açıkta gökyüzüne bakmaktadır. Türbe üslup bakımından dönemin saray mimarisini andırmaktadır. Fetihpur Sikri'deki beş katlı Peñç Mahal'in görkemli bir versiyonu gibidir. Kuran'ın "sonsuz mutluluk veren bahçeler içindeki güzel köşkler", "üst üste yapılmış ve altından ırmaklar akan köşkler" tasvirlerini çağrıştıran bir izlenim uyandırmaktadır. Türbenin Timurlu üslubundaki ana kapısı (1612-14), hanedanın sanatsal ve siyasal yönelimini teyit etmektedir. Ana kapının çevresinde 1612 ve 1614 tarihli Farsça şiir yazıtları vardır. Dinsel mimaride bir yenilik olan bu yazıtlarda, ölü hükümdara ve türbeyi yaptıran Cihangir'e methiyeler yer almaktadır.

AGRA İTİMATÜ'D-DEVLE TÜRBESİ

(1622-28)

Nur Cihan bu türbeyi Cihangir'in veziri olan babası İtimadü'd-Devle ve annesi Esmâ Begüm için yaptırmıştı. Köşelerinde kameriye tipi dört minare bulunan kare planlı yapı, tamamen beyaz mermerle kaplıdır ve mermer yüzeye yarı değerli taşlar kakılmıştır. Ekber Türbesi'nin ana kapısını örnek alarak yeni bir incelik aşamasına taşınan bu teknik, Tac Mahal'in mozaik üslubunda taş kakmalarıyla daha da ileriye götürülmüştür. İtimadü'd-Devle'nin heşt bihişt planına dayanan türbesi, klasik Babürlü biçimindeki bir çar bağın içindeydi. Daha sonra aile kabrine dönüştürülecek köşklü bahçeler kurmak soylular arasında yaygın bir uygulamaydı. İtimadü'd-Devle'nin türbesi sekiz odayla çevrili bir orta bölme dayanan Babürlü düzenine uygundur. Köşe odalarında akrabaların mezarları, bir kameriyeyle örtülü orta bölmede ise Nur Cihan'ın babasının ve annesinin sandukaları yer almaktadır. Orta bölme ışık geçiren girişik oymalı mermer paravanlarla çevrilidir. Zemin bir halı izlenimini verecek şekilde bitkisel arabesk desenli taş kakmalarla bezenmiştir. Yamuna Nehri'nin kenarındadır. Mücevher kutusu olarak da adlandırılan türbe «Bebek Tac» şeklinde de isimlendirilmiştir. Tac Mahal'in bir taslağı olarak da kabul edilmiştir. Mirza Giyas Bey, İran'dan Hindistan'a gelmiş ve Ekber Şah döneminde sarayda hizmet etmeye başlayarak sultanın gözüne girmiş ve «İtimadü'd-Devle» ünvanını almıştır. Kızı Nur Cihan, Babür Sultanı Cihangir ile 1611 yılında evlenmiştir. 1622-28 yılları arasında kızı Nur Cihan tarafından yaptırılmıştır.

Babürlülerin bahçe tasarımına ilgisi defin mimarisiyle sınırlı değildi. Büyük bir bahçıvan olan ve Babürname adlı anılarında düzenlediği birçok bahçeyi anlatan Babür, Hint ikliminin sıcağından ve tozundan nefret ettiği için, bahçe tasarımında hamamlara yer vermiştir. Agra'da bir saray ve ikametgâh işlevini de gören Heşt Bihişt (Sekiz Cennet) adlı bahçeyi düzenlemiştir. Nur Cihan'ın daha sonraları Bağ-ı Nurefşan olarak bilinen bir keyif bahçesine dönüştürdüğü bu alan, dönemin saray mensuplarınca yeniden düzenlenen ırmak kıyısındaki 33 konut bahçesinden biriydi. Bu saray mensupları arasında Nur Cihan'ın babası ve Cihangir'in veziri İtimadü'd-Devle de vardı ve ortasında köşk bulunan bir bahçe yaptırmıştı. Bir Timurlu âdetine uygun olarak buraya bir meyvelikten girilirdi.

VERNAG BAHÇESİ

(1607-20)

Srinagar'ın 75 km güneydoğusundaki bahçenin inşasını 1607'de Cihangir başlatmış, 1620'de merkezdeki kanalın etrafına çınar ağaçları dikirmiştir. Ortasında su kaynağı bulunan bahçe çarbağ düzeninde kurulmuştur. «Yılan yeri» anlamına gelen Vernag kelimesi ismini Keşmir'deki Budizm öncesi, yılan tapınımına dayanan eski bir inançtan almaktadır.

ŞAH CİHAN DÖNEMİNİN (1628-1658) YAPILARI

Şah Cihan'ın mimarinin sembolik önemine ve devlet işlerinde teşrifatın rolüne verdiği değer, saray tarihçisi Salih Kambo tarafından şöyle dile getirilir: "Böyle şeylerde (binalar ve merasimler) bir artışın hükümdarlara avamın gözünde izzet kazandırdığı ve avamın gönlünde hükümdarların yüksek makamına itibarı artırdığı muhakkaktır." Öncelleri gibi Şah Cihan da mimari çalışmalara cömertçe destek verdi ve daha şehzadeligi sırasında Kabil Kalesi'ne, Keşmir'in Srinagar kentindeki Şalemar Parkı'na, Ahmedâbad'daki Şahi Bağ'a, Burhanpur'daki saraylara ve bahçelere yeni yapılar eklemeye hünelerini göstermiştir. Şah Cihan'ın teşrifat konusundaki titizliği tahta çıkışından hemen sonra Agra ve Lahor kalelerinde genel kabul salonlarının (divan-ı amm) tadilatı için çıkardığı emirnamelede açıkça görülmektedir. Vakanüvislerin "Çihil Sütun" olarak andığı bu kırk sütunlu salonlarda bilinçli olarak Sasani modelleri esas alınmıştır. Lahor'da imparatora ve ailesine mahsus saltanat daireleri Şah Cihan'ın tercih ettiği malzeme olan beyaz mermerle yeniden inşa edilmiştir. Sandık biçimli tavanlar zengin yıldızlı ve Halep camından süslerle kaplanmıştır. Zaten bir bahçe kenti olarak nam salmış olan Lahor, daha sonraları Şalemar Bağ olarak anılan muhteşem imparatorluk parkıyla daha da süslenmiştir.

PAKİSTAN/LAHOR CİHANGİR TÜRBESİ (1627-37)

Pakistan'ın Lahor Şehri'nde Şahdara Bağ içindedir. 1605-27 yılları arasında hüküm süren Babür Sultanı Cihangir için oğlu Şah Cihan tarafından 1627-37 yılları arasında yaptırılmıştır.

DELHİ KIZIL KALE

(1639-48)

1639-48 Şah Cihan'ın yeni yönetim merkezi olarak Delhi'de kurduğu Şahcihanâbad'ın iki ana kapısının heybetli etkisi, Evrengzib'in daha sonra her ikisine birer dış gözetleme kulesi eklemesiyle azalmıştır. Hem Ekberâbadi Dervaze (bugün Delhi Dervaze) hem de Lahori Dervaze görkemli saray törenlerinde kullanılan alay güzergâhlarının parçasıydı. Tasarımını Tac Mahal'de de çalışmış olan Üstat Hamid ve Üstat Ahmed adlı mimarların hazırladığı Kırmızı Kale'nin temelleri, 1639'da astrolojik verilere göre hayırlı olduğu saptanan bir günde atılmıştır. Agra ve Lahor kalelerinin temel özellikleri Şahcihanâbad'da aynen uygulanmıştır. Genel kabul salonu benzer bir şekilde düzenlenmiş ve muhteşem mermer taht hükümdarlık sembolleriyle bezenmiştir. Elli bini aşkın kişinin yaşadığı kale, kent içinde bir kent gibiydi. Üstü kapalı devasa bir çarşısı ve sarayın dokumadan kılıca, resimden esansa kadar ihtiyaçlarını

karşılıyan atölyeleri vardı. Masif kale surlarının tepeden baktığı Şahcihanâbad, özenle planlanmış bölümlere dayalı bir düzene sahipti. Bu bölümlere saray mensuplarınca camiler, çarşılar ve bahçeler yaptırılmıştı. Veliâht Dara Şükuh'un ve birçok soylunun ikametgâhları ırmak kıyısı boyunca sıralanmaktaydı. Saltanat ailesinin kaldığı saray dairelerine ait mahrem alanlardaki bahçelerde akarsuların ve çavlanların serinlettiği köşkler vardı.

HİNDİSTAN/AGRA TAC MAHAL (1632-52)

Vakanüvis Muhammed Salih (ö. 1660) Şah Cihannâme'de bu mekânı "Cennetin alametlerini barındıran, ferahlık ve nizam yeniliği bakımından yeryüzünde emsali bulunmayan bir bahçe (içinde) dâr-ı dünyanın şeref abidesi..." olarak tarif etmektedir. Düzen gerçekten benzersizdir. Türbe yüksek bir kaideyle ayrıldığı bahçenin ortasında değil, ırmağa bakan ucunda yer almaktadır. Türbenin her iki yanında bir mescit ve bir konukeyi (mihmanhane) ayna görüntüsü oluşturacak şekilde karşı karşıya durmaktadır. Bu, Hint alt kıtasının mezar mimarisinde tamamen yeni bir unsurdur. Bâbürlü hanedan türbeleri hariç, bir türbe külliyesinde çoğu kez bir mescide yer verilmesine karşın, konukeyi ve aynı şekilde müstakil dört minare bir yeniliktir. Bahçe Bâbürlü çar bağ planına göre düzenlenmiş, yani dört bölmeye ayrılmıştır ana eksenlerin merkezi keşişim noktasında bir havuz vardır.

Bâbürlülerin cennet bahçesi için yarattığı mükemmel görsel mecaz Tac Mahal, yani Şah Cihan'ın çok sevdiği karısı Mümtaz Mahal için yaptırdığı anıtsal mezardır. İmparatorun kederi öylesine büyüktü ki, saçları birkaç günde ağarmıştı ve ağlamaktan şişen gözlerini bir bağla saklamak zorunda kalmıştı. Bir isyanı bastırmak için Burhanpur seferine çıkan Bâbür Sultanı Şah Cihan'a eşlik eden 9 aylık hamile eşi Mümtaz Mahal, 14. çocuklarını doğururken ölmüştür. Altı ay sonra naaşı, Şehzade Şah Şüca'nın ve baş nedimesi Satı Nisa Hanım'ın refakatinde Agra'ya götürülmüş ve bahçedeki son istirahatgâhına gömülmüştür. Şah Cihan tarafından 1632 yılında inşasına başlanan türbe 1652 yılında tamamlanmıştır.

Osmanlı, İranlı, Suriyeli usta ve sanatkârlarla birlikte mahallî Hintli ustalara da görev veren Şah Cihan türbenin inşası için mimar ve ustalardan oluşan bir heyet kurmuş, heyetin başına bizzat kendisi geçmiştir. Üstad İsa (Muhammed İsa) Efendi adlı, Osmanlı asıllı bir mimarın başlarında bulunduğu bildirilen bu heyet tarafından hazırlanan plan ve maketler Şah Cihan'ın direktifleriyle binaya aksettirilmiştir. Yapıya şekil veren aslında Şah Cihan'ın bizzat kendisidir. Binada Hint asıllı olduğu bilinen ve Nâdirü'l-asr Üstâd Ahmed diye tanınan bir mimar da görev yapmıştır. Resmî vakayinelerde asıl mimar belirtilmemektedir. Sadece nezaretçi olarak İmar Veziri Makramat Han'ın ve Mir Abdülkerim'in adları verilmektedir. 20. yüzyılda yayımlanan bir şiir yazması ise mimarın kimliğini ortaya çıkarmıştır. Üstat Ahmed Lahori (y. 1570/1575-1649) adlı bu kişi astronomi, geometri ve matematikle de uğraşmış olan bir inşaat mühendisiydi. Eski Timurlu başkenti Herat'ta yaşayan bir Horasanlı ailedendi ve Cihangir döneminde Lahor'a göç etmişti. Şahcihanâbad'daki Kırmızı Kale'nin saltanat dairelerini de kapsayan başarılı çalışmalarından dolayı Nadirü'l-Asr (Çağın Harikası) unvanını kazanmıştır.

Yapı kompleksi 580 x 305 m ölçülerindeki avlunun içindedir. Her bir cephede 33 m yüksekliğinde birer taçkapı yükselmektedir. Ortada geniş, yanlarda daha küçük üçer kubbeyle örtülü yan binalardan doğudaki kabul salonu ve misafirhane, batıdaki mesciddir. Bu yapıların ortasında bütün ihtişamıyla yükselen ana türbe binası bir kenarı 95 m olan kare bir kaide üzerinde yer almaktadır. Köşelerde bulunan 42 m yüksekliğindeki minareler tarafından çerçevelenen ana türbe binası sekizgen bir plana sahiptir. Yapı merkezinin sekizgen bir iç mekân, bu iç mekâna bağlanan dört geniş eyvan ve bu eyvanlar arasında koridorla orta alana bağlanan dört köşe odasından oluşan bir planı vardır. 18 m çapındaki orta mekânın üstü 24 m yüksekliğinde bir iç kubbeyle örtülüdür. Bu kubbeli mekânın etrafında yer alan birimler iki katlı biçimde inşa edilmiş olup türbenin merkezini teşkil eden, mermer sandukaların da içinde yer aldığı bu merkezî mekânı kuşatacak şekilde düzenlenmiştir. Dört yöne bakan 32 m yüksekliğindeki büyük sivri kemerli eyvanlarla dışarıya açılan binanın her cephesinde büyük eyvanların

yanlarına gelen iki katlı, sivri kemerli küçük eyvanlar yerleştirilerek mimari âhenk ve simetri çok daha etkili hale getirilmiştir. Bu küçük eyvanlar içerideki iki katlı mekânlarla da bağlantılıdır. Yapının üstünde 44 m yüksekliğindeki dış kubbe geniş bir kasnak üzerinde büyük bir haşmetle durmakta olup soğan biçimindedir. Bu kubbe üzerindeki alemin ucuna kadar binanın tabandan yüksekliği 74 m olarak tespit edilmiştir. Ortada yüksek tutulan eyvanlarla bir ölçüde dışarıdan görünüşü engellenen kubbe kasnağının yanlarına yerleştirilen dört küçük kubbeli birimler vasıtasıyla görünüşü çok daha zarif ve ihtişamlı hale getirilen türbenin örtü sistemi Hint-İslâm mimarisinin en güzel örneklerinden birini oluşturmaktadır.

Ana türbe binası ve külliye'nin diğer bölümlerinde bulunan kitâbeler dinî mahiyettedir ve Kuran-ı Kerim'den âyetler ihtiva etmektedir. Bunların arasında en meşhuru cephelerde yer alan Yasin sûresi olup Osmanlı tebaasından olduğu bilinen Hattat Settâr Han tarafından yazılmıştır. Yapıda ayrıca İranlı, Hintli ve Arap hattatların görev yaptığı bilinmektedir. Ana taçkapiya giden yolda "Cilav Hane" denen büyük bir meydan yer almaktadır. Böyle bir unsur Cihangir'in türbesinde de görülmekle birlikte, burada çok daha gösterişlidir. Meydanın her iki yanında türbe bakıcılarının kaldığı meskenler, güneyinde de ikincil türbelerin bulunduğu platformlar vardır. Bu devasa yapı topluluğu, daha güneyde kesişen çarşı sokaklarıyla ve dört kervansarayıyla Mümtazâbad adlı bir yerleşim alanını da kapsamaktadır. Cenneti ve ahireti çağrıştıran dört yüksek taçkapiya (piştak) siyah mermer kakmayla işlenmiş Kuran ayetleri çevrelemektedir. Hafif soğanımsı kubbenin Dekkan etkisinin ipuçlarını vermesine karşın, bu türbe uyumlu orantılarıyla her şeyden önce Timurlu mimarisinin en yüksek ifade biçimini yansıtmaktadır. Yamuna nehri kenarında inşa edilen Tac Mahal'in yapımında beyaz mermer ve kırmızı kumtaşı kullanılmış olup ana türbe binası tamamen beyaz mermerden, külliye içindeki diğer kısımlarsa kırmızı kumtaşından inşa edilmiştir. Kırmızı-beyaz renk tezatlığıyla bütün ilgi ana türbe binası üzerinde toplanmıştır. Tac Mahal'in yüz binlerce akik, sedef ve firuze gömülü olan duvarlarında ayrıca 42 zümrüt, 142 yakut, 625 pırlanta ve 50 adet çok iri inci bulunmaktadır.

PAKİSTAN/LAHOR VEZİRHAN CAMİİ

(1634-35)

Şah Cihan'ın saltanatı döneminde «Vezir Han» ünvanını alan sonrasında Pencab genel valisi olan Hakim İlmüddin Ensari tarafından 1634-35 tarihinde yaptırılmıştır. Vezir Han'ın Lahor'daki başka binaların inşasında da görev aldığı bilinmektedir. Lahor'un Delhi kapısı yakınlarındaki cami merdivenlerle çıkılan yüksekçe bir platform üzerinde inşa edilmiştir. Tuğladan inşa edilmiş yapıda yöreye özgü çini malzeme de kullanılmıştır. Beş sahına ayrılmış yapıda her bir bölümün üzeri kubbeyle örtülüdür ve tüm bölümler genişçe bir avluya açılmaktadır. Ana ibadet mekanı olan merkezi sahnin diğer sahnlerden daha büyük ölçüde olup, cepheden taşmış vaziyette yüksek bir piştak ile vurgulanmıştır. İç avlunun dört köşesinde sekizgen minareler yer almaktadır. Avluda ayrıca Seyyid Muhammed İshak (Miran Badşah) kabri yer almaktadır.

PAKİSTAN THATTA (ŞAH CİHAN) ULU CAMİİ

(1644-47)

Babası Cihangir tarafından Delhi'den sürgün edilen Şah Cihan'ın bu dönemde sığındığı Thatta halkına bir şükran ifadesi olarak inşa edilmiştir. Farsça kitabelerden anlaşıldığı üzere 1644'te başlayan inşaat 1647'de tamamlanmıştır. Tuğladan inşa edilmiş yapının yüzeyleri çinilerle tezyin edilmiştir. Minaresi bulunmayan yapıda, geleneksel üç soğan kubbeli harim kısmı yerine tek merkezi kubbe kullanılmıştır. Güçlü bir görsel etki arz etmeyen kubbe, cümle kapısının gölgesinde kalmaktadır. Çini mozaik kullanımı etkisini kubbelede, tromplarda ve kemer köşelerinde yoğun olarak hissettirmektedir. Çini işçiliği Bâbürlü üslubuyla ilişkili olmayıp Timurlu etkisini yansıtmaktadır.

AÇEBAL BAHÇESİ

(1620)

Keşmir vadisindeki Srinagar'ın 69 km güneydoğusundaki Açalbal kasabasında yer almaktadır. Bâbürlülerin sayfiye yeri olarak Cihangir'in eşi Nur Cihan tarafından 1620 yılında inşasına başlanan bahçede 1634-40 yılları arasında Şah Cihan'ın kızı Cihanârâ tarafından bazı değişiklikler yapılmıştır. Bahçenin planı geleneksel çarbağ planının bir uyarlamasıdır. Diğer Keşmir bahçeleri gibi zirvedeki su kaynağıyla birlikte yamaçta konumlandırılmıştır. Merkezi su tesisatıyla bahçe üç terastan oluşmaktadır. Teraslar arasında kanallar ve çedarlar yer almaktadır.

SRİNAGAR/DAL GÖLÜ ÇEŞM-İ ŞAHİ BAHÇESİ

Ekber'in 1589'da kurduğu Nesim Bağ, Keşmir'deki ilk bahçe olmakla birlikte, suya dayalı tasarım unsurundan yoksun bir ağaç fidanlığıydı. Cihangir döneminde düzenlenen bahçelerin ana unsurunu ise mecralar, havuzlar ve çeşmeler oluştururdu. 1635'te Şah Cihan bahçeye yaklaşık 1200 ağaç diktirmiştir. Srinagar'daki Dal Gölü'nün kıyılarında, göle doğru inen pınarların ve çağılıtlı akarsuların bir yatağa doğru akıtılmasıyla oluşturulan bir ana mecra (nehir), bahçesinin ortasından geçer ve bazı yerlerde çarbağ biçiminde çapraz eksenli kanallara (cetvel) ayrılırdı. Bir dizi teras (mertebe), çoğu kez bir seki yukarıda kalan her kademe arasında şelaleler oluşmasını sağlardı. Ana unsur ortadaki kameriyenin çevresinde fiskiyelerin sular saçtığı büyük havuzlardı.

DAL GÖLÜ NEŞET (NEŞE) BAHÇELERİ

Nur Cihan'ın ağabeyi Asaf Han tarafından oluşturulmuştur. 1633'te bahçeyi ziyaret eden Şah Cihan karşılaştığı manzaranın güzelliği hakkında Asaf Han'a memnuniyetini bildirmiştir. Tipik çarbağ planındaki bahçe halka açık bölüm ve zenane bölümü olmak üzere iki kısma ayrılmış olup, bu kısımlar her biri burçlar kuşağının bir burcuyla ilişkili 12 terastan oluşmaktadır. Halka açık bölümden başlayarak sıralanan terasların sonuncusu zenane bölümünde yer almaktadır.

DAL GÖLÜ PERİ MAHAL

Zebanvan Dağı'nın zirvesindeki bir bahçe olan Peri Mahal Dal Gölü'nün güneybatısında yer almaktadır. Şah Cihan'ın oğlu Dara Şikuh tarafından 17. yy ortalarında bir Budist manastırının kalıntıları üzerine inşa edilmiştir. Bahçe astronomi ve astroloji eğitimi için gözlemevi olarak kullanılmıştır. Altı terastan müteşekkil bahçe, diğer Bâbürlü bahçeleri gibi su çağlayanları ya da çedarlar içermemektedir.

SRİNAGAR ŞALEMAR BAHÇELERİ

(1620)

Şehzade Hurrem'in 1620'de yapımını başlattığı ve 1634'te Şah Cihan adıyla tahta çıktıktan sonra genişlettiği Şalemar (Aşk Yurdu) Bahçeleri üç bölümlüydü: Halka açık bir "sofa" işlevini gören küçük bir ön bahçe, hükümdarın maiyetini huzura kabul ettiği aşığı bahçe (Bağ-ı Ferah Bahş), üst kesimi sarayın hanımlarına ve iç aile çevresine ayrılmış olan mahrem yukarı bahçe (Bağ-ı Feyiz Bahş). Nur Cihan ve Cihangir'in en büyük kızı Cihanârâ da buraya birkaç bahçe kurmuştur. Cihangir ayrıca Srinagar'dan Lahor'a giden meşakkatli yol boyunca mola yerleri olarak bahçeler kurdu muştur. Önceleri Bağ-ı Feyiz Bahş ve Bağ-ı Ferah Bahş olarak bilinen park, 1654'ten itibaren dönemin kaynaklarında Şalemar Bağ olarak anılmaya başlamıştır. Yukarı teras saray mensupları içindi. En üst katta hükümdarlık ikametgâhları, kabul salonları ve hareme geçişin bulunduğu bir hamam vardı. Halilullah Han'ın nezareti, yapımı 1641'de başlayan bu muazzam projenin toplam 600 bin rupi maliyetle bir yıl, dört ay ve beş günde tamamlanmasını sağlamıştır.

HİNDİSTAN/DELHİ CUMA CAMİİ

(1650-56)

Hindistan'da Eski Delhi (Şahcihanabad) 'dedir. Delhi'nin asıl camisidir. Mescid-i Cihannüma olarak da adlandırılmaktadır. Şah Cihan tarafından 1650-56 yılları arasında yaptırılmıştır. 3 büyük kapı, 4 kule ve 40 m yüksekliğinde 2 minaresi vardır. 75 X 66 m ölçülerinde avluya sahiptir. Batı kanadında Hindu ve Jain Tapınaklarından getirilen 260 sütun vardır. 25.000 kişi aynı anda namaz kılabilir. Heybetli bir görünüşü olan cami, yüksek bir platform üstündedir. Kırmızı kumtaşı ve beyaz mermerden alışılmamış bir zikzak deseniyle bezeli ve soğanimsi üç kubbeleri, bütün kentte görülen bir nirengi noktasıydı. Cephenin ortasındaki yüksek taçkapı, beyaz mermerle kakma yöntemiyle işlenmiş geniş bir siyah hat şeridiyle çevrilidir.

HİNDİSTAN/AGRA MOTİ MESCİDİ

(1647-53)

Agra Kalesi'nin ana camisidir. Şah Cihan'ın hükümdarlığının sonuna doğru 1647-53 yılları arasında yaptırılmıştır. Kırmızı kum taşından yapılmış olan Agra Kalesi'nde beyaz mermer kaplı olması nedeniyle «İnci Mescid» olarak da adlandırılmaktadır. Bir platform üzerine oturan ve geniş bir avluya sahip yapıda harim kısmı yedi sahnelidir. Mihrap önündeki sahinla birlikte üç sahinin üzeri soğanimsi kubbelerle örtülüdür.

LAHOR KALE KOMPLEKSİ

Lahor'daki Şalemar Bahçeleri, 1642/43

Kuran'da cennet derin gölgelerle, akarsularla, pınarla ve insan gönlünün çektiği her türden meyvelerle dolu bahçeler olarak tasvir edilir. Tıpkı Orta Asya'daki ataları gibi, Babürlüler de bahçeleri severlerdi ve "yeryüzündeki cennet"i yaratmak üzere ileri düzeyde hidrolik sistemler geliştirmişlerdi. Bahçeler aynı zamanda bir saltanat sembolü sayıldığından imparatorluk törenleri için bir mekân işlevini görürdü. Resimde görülen Bağ-ı Feyz Bahş'ın alçak terasları bu amaçla kullanılırdı.

EVRENGZİB DÖNEMİNDE MİMARİ (1658-1707)

Evrengzib'in ilk işi Şahcihanâbad kalesinin içinde İnci Camisi'ni yaptırmak olmuştur. Özel ikamet dairelerinin yakınında yer alan ve tamamen beyaz mermerden inşa edilen cami beş yıl sonra, 1662/63'te tamamlanmıştır. Şah Cihan döneminde saraylara mahsus olan ince oymalı avlu mermerleri ve bitkisel arabeskler gibi bezeme unsurları bu yapıda dinsel mimari amacıyla kullanılmıştır. Emperyal Babürlü mimari geleneğinin son örneği olan Lahor'daki Badşahi Camisi'nde de aynı bezemelere rastlanmaktadır. Evrengzib döneminin son yıllarında hükümdarlık ailesince inşa edilen başlıca mimari yapılar olan camiler ve bahçeler, yerleşik temaya dayalı varyasyonlardı. Öncellerinin hükümdarlık anlayışına sahip olmayan Evrengzib, yarı ilahilik unsuruna ve hükümdarlık görevlerinin sanatları himaye etmeyle ilişkilendirilmesine karşı çıkmıştır. Mimarinin sembolik yönlerinden ziyade işlevsel yönlerine ağırlık vermiştir. Ona göre saraylar geniş maiyeti barındırmak için, bahçeler ise idari işlerin yorgunluğunu atıp dinçleşmek için gereklidir. Şatafatlı bir yaşam tarzından kaçınmış, saray teşrifatinin her gün halka görünme gibi birçok veçhesini ve müzikli eğlenceleri kaldırmıştır. Aynı dönemde hükümdarlığın sanatlara verdiği destek de azalmıştır. Evrengzib hayatının büyük bir bölümünü seferlerde geçiren yetkin bir komutandı ve zevk düşkünlüğü olarak gördüğü davranışlara hiç tahammülü yoktu. Eski camilerin bakım ve onarımına çeşme ve yol gibi kentsel altyapıya dönük imar çalışmalarını aynı ölçüde ağırlık vermek onun yaklaşımıyla tutarlı bir durumdu.

PAKİSTAN/LAHOR BADŞAHİ CAMİİ

(1671-73)

Lahor'un Saltanat Camisidir. Bâbü Sultanı Evrengzeb (I. Alemgir Şah) emriyle 1671 yılında inşasına başlanmış 1673 yılında inşaatı tamamlanmıştır. Yakınlarından geçen Ravi Nehri'nin taşkınlarından korumak için yüksek bir platform üzerindedir. Bâbü İmparatorluğu'nun en büyük camisi olmakla birlikte 1986 yılına kadar da dünyanın en büyük camisi olmuştur. 55.000 kişi kapasitelidir. 1799 yılında Ranjit Singh'in Lahor'u ele geçirmesi ile birlikte caminin geniş avlusu ordunun atları için ahır, avludaki hücreler de askeri depo, koğuş olarak kullanılmıştır. Müslümanların baskısı üzerine 1852 yılında İngiliz işgali döneminde kısmen Müslümanlara devredilmiş ve ibadete açılmıştır. 1947 yılında Pakistan Devleti'nin kurulmasıyla birlikte Müslümanların eline gerçek manada geçmiştir. Hz. Muhammed'e ait kutsal emanetlere ev sahipliği yapmaktadır. Kırmızı kum taşı ve mermer malzemeden inşa edilmiştir. Avlunun dört köşesinde yüksek minareler yer almaktadır. Harim bölümünün revaklı cephesinin ortasında yüksek bir eyvan bulunmaktadır. Ortadaki diğerlerinden büyükçe beyaz mermerden üç soğanımsı kubbe kompozisyonu tamamlamaktadır.

KAYNAKÇA

archnet.org

ARSEVEN, Celâl Esad: Türk Sanatı Tarihi. Menseinden bugüne kadar mimarî, heykel, resim, süsleme ve tezyînî sanatları. İstanbul, 1955-59.

ARSEVEN, Celâl Esad: Türk Sanatı. İstanbul, 1970.

ASLANAPA, Oktay: Turkish Art and Architecture. London, 1971.

ASLANAPA, Oktay: Türk Sanatı, C. I, II, İstanbul 1972-1973.

DIEZ, Ernst: L'art de l'İslam, Paris (1966).

Diyanet İslam Ansiklopedisi ilgili maddeleri.

HATTSTEIN, Markus, DELIUS, Peter: İslam Sanatı ve Mimarisi, Literatür.

YETKİN, Suut Kemal: İslâm mimarisi. Ankara, 1965.

YETKİN, Suut Kemal: İslâm Sanatı. Ankara, 1954.